

Євген Хриков

ЗАКОНИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Сучасний рівень розвитку педагогічної науки обумовлює необхідність і створює умови для виявлення закономірностей її розвитку. Усвідомлення законів та закономірностей розвитку педагогічної науки дозволяє наблизитися до проникнення в сутність її парадигми, зрозуміти процеси, які відбуваються в науці, визначити перспективи подальшого розвитку та засоби впливу на цей розвиток.

Закони розвитку педагогіки – це об'єктивні, істотні, стійкі, повторювальні зв'язки педагогічної науки з її зовнішніми та внутрішніми чинниками. Закономірності, на відміну від законів, вказують на міру та характер таких зв'язків. До зовнішніх чинників треба віднести педагогічну практику та інші соціальні чинники, які впливають на спрямованість та характер наукових досліджень. До внутрішніх чинників треба віднести методологічні засади педагогіки та найбільш суттєві особливості процесів у середині науки. У зв'язку з зазначеним можна виділити три групи законів та закономірностей: закони та закономірності, які визначають методологічні засади педагогіки; закони та закономірності, які визначають процеси в середині науки; закони та закономірності, які характеризують зв'язки педагогічної науки із зовнішніми чинниками.

До першої групи можна віднести одну закономірність та два закони.

Закономірність обумовленості розвитку педагогічної науки розвитком методології цієї науки.

Значення методології педагогічної науки в останні роки підвищується у зв'язку з інтенсивним розвитком освіти та ускладненням завдань науки, значним збільшенням обсягу педагогічних знань, збільшенням різноманітності філософських та загальнонаукових підходів до наукових досліджень, що ускладнює завдання їх відбору, перетворенням педагогіки на методологічну галузь знань для антропологічно орієнтованих наук, розвитком суміжних наук, посиленням інтегративних процесів у гуманітарній науковій сфері.

У наш час методологію педагогіки можна вважати окремою галуззю педагогічної науки, завданнями якої є:

- обґрунтування предмета педагогічної науки та її галузевої структури;

- розробка концептуальних принципів та підходів до організації наукових досліджень;
- розробка методів педагогічних досліджень;
- розробка процедур оцінки розвитку педагогічної науки й окремих наукових досліджень;
- оцінювання розвитку педагогічної науки;
- виявлення закономірностей розвитку педагогічної науки;
- визначення перспектив подальшого розвитку педагогічної науки.

Від рівня вирішення перелічених завдань значною мірою залежить рівень розвитку педагогічної науки. Інформація, отримана під час вирішення цих завдань, характеризує головні складові парадигми педагогічної науки, її теоретичний образ.

Закон єдності редукціоністського та холістського підходів у розвитку педагогічної науки.

Переважає більшість педагогічних досліджень є прикладом редукціоналістського підходу. Такий підхід виправдовується необхідністю глибокого дослідження окремих (локальних) проблем. Але такий підхід значно ускладнює використання наслідків окремих досліджень тому, що виховна діяльність має більш системний, цілісний характер у порівнянні з локальними дослідженнями незначних частин цієї реальності.

Предмет педагогічної науки обумовлює необхідність застосування холістського підходу до його аналізу. Всі найбільш значні досягнення педагогічної науки – роботи Я. Коменського, А. Макаренка, В. Сухомлинського – є прикладами системного, цілісного підходу до вирішення педагогічних проблем. Вони майже повністю охоплюють предмет педагогіки.

Холістський підхід не заперечує редукціоналістського. Якщо холістський підхід є основою формування цілісних масштабних педагогічних теорій, що складає перший крок на шляху формування педагогічних парадигм, то редукціоналістський підхід забезпечує конкретизацію шляхів вирішення окремих педагогічних завдань.

Історія педагогічної науки свідчить про різне співвідношення редукціоналістського та холістського підходів. Педагогічна наука розвива-

ється шляхом поступового накопичення окремих фактів (редукціоналістський підхід) і подальшої систематизації, узагальнення, побудови цілісних педагогічних систем (холістський підхід). Таким чином, тільки єдність редукціоналістського та холістського підходів забезпечує розвиток педагогічної науки.

Закон цілісності методологічних засад педагогічної науки. У наш час поширеною залишається точка зору Е. Юдіна на структуру методологічних засад науки, який визначає 4 рівні методології – філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий та рівень конкретного дослідження. Значні зміни зараз відбуваються у всіх рівнях методології педагогічної науки. Якщо за радянські часи філософський рівень методології пов'язували з марксистсько-ленінською філософією, то в наш час почали використовувати філософські теорії нестабільності, постмодернізму.

На загальнонауковому рівні зберегли своє значення системний та діяльнісний підходи і починає поширюватися теорія самоорганізації – синергетика.

На конкретнонауковому рівні відбувається адаптація методів інших наук для вирішення завдань педагогічної науки. Це пов'язане з тим, що у таких науках як соціологія, психологія формування дослідницького інструментарію відбулося раніше. Крім того, педагогіка, психологія, соціологія мають споріднені предмети досліджень.

Уже багато десятиріч для розвитку конкретнонаукового рівня методології педагогічної науки характерна ще одна особливість – запозичення із галузі природничих наук математичного апарату досліджень. З приводу цієї тенденції існують протилежні точки зору. Одні вважають, що кожна «справжня» наука повинна використовувати математичний інструментарій, а інші, – що педагогічні явища, особливо у сфері виховання, вимірювати неможливо. Кожна з цих точок зору має певний сенс, але треба звернути увагу не на неможливість вимірювати педагогічні явища, а на необхідність удосконалювати технології вимірювання. Кроком у цьому напрямку є поширення кваліметричного підходу.

На рівні конкретного педагогічного дослідження кожний науковець відповідно до мети та особливостей предмету свого дослідження визначає філософські та загальнонаукові основи свого дослідження та обирає ті чи інші методи.

Але запропоновані моделі рівнів методології не повною мірою відповідають практиці педагогічної науки. Будь-яке педагогічне дослідження базується не тільки на філософських, загальнонаукових засадах та методах конкретної науки, а і на фундаментальних теоретичних положеннях цієї науки. Тобто, до третього рівня методологічних засад треба відносити не тільки

методи тієї чи іншої науки, а й її фундаментальні теоретичні положення. До цього рівня методології треба віднести і фундаментальні положення споріднених з педагогікою наук, на які спираються у своїх дослідженнях науковці-педагоги.

Ефективність розвитку як усієї педагогічної науки, так і ефективність проведення окремого педагогічного дослідження, залежить від рівня розвитку та цілісності всіх рівнів методології педагогіки. Перші три рівні методології забезпечують відповідність педагогічного дослідження системі цінностей сучасного суспільства (перший рівень); найбільш ефективним шляхам вирішення соціальних проблем (другий рівень); тенденціям розвитку педагогічної науки (третій рівень). А четвертий рівень забезпечує технологічну реалізацію концептуальних засад дослідження, сформованих за допомогою перших трьох рівнів методології.

Другу групу законів та закономірностей розвитку педагогічної науки складають чотири закони.

Закон обумовленості розвитку педагогічної науки зовнішними та внутрішніми чинниками.

Як відомо, в науці існують два підходи у тлумаченні чинників, що впливають на її розвиток. Перший – екстерналістський, який полягає у визнанні провідної ролі зовнішніх соціальних чинників. Другий – інтерналістський, який полягає у визнанні провідної ролі внутрішніх чинників. Розглянемо структуру цих чинників.

Внутрішні чинники розвитку педагогічної науки складають: рівень накопичених педагогічних знань; логіка розвитку педагогіки; наявність підготовлених науковців; методологічні засади педагогіки; галузева структура педагогіки; парадигмальна організація науки; стосунки у науковому співтоваристві.

Коментарів потребує недостатньо розроблене поняття «логіка розвитку педагогічної науки». На наш погляд, її характеризує:

- спирання наукових досліджень на накопичені раніше знання;
- постановка наукових проблем, які обумовлюються попереднім розвитком науки;
- розвиток певних попередніх наукових ідей;
- відповідність розвитку педагогічної науки об'єктивним соціальним потребам виховання, а не ідеологічним чинникам.

На розвиток педагогічної науки значно впливають зміни у її структурі. Так, формування соціальної педагогіки як самостійної галузі педагогічної науки значно вплинуло на активізацію наукових досліджень відповідного напрямку.

Поява та поширення наукових парадигм на певний час може прискорювати розвиток педагогічної науки. Це пов'язане з тим, що парадигма задає всі головні складові педагогічного дослідження, його спрямованість, методологію, головні шляхи вирішення наукових проблем. Так відбувається доти, доки наукова парадигма перестає задовольняти потреби практики та стає гальмом у розвитку педагогічної науки.

Увагу треба звернути і на те, що структура наукової діяльності має структурні компоненти, притаманні будь-якій діяльності.

Зовнішні чинники складають: об'єктивні потреби виховання; рівень розвитку суміжних наук; умови діяльності науковців; суспільний престиж педагогічної науки; законодавча база системи освіти; державні та міжнародні освітні програми; державне та інші види фінансування науки, гранти на проведення педагогічних досліджень.

У радянські часи провідну роль серед зовнішніх чинників відігравав ідеологічний фактор – партійні настанови. Таке становище порушувало логіку розвитку педагогічної науки та призводило до формалізації науки; її внутрішні чинники, пов'язані з самоорганізацією, переставали діяти. Так, «жорстке» управління педагогічною наукою стримувало її розвиток.

Розгляд навіть тільки структури зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку педагогічної науки свідчить, що не можна погодитися ні з представниками екстерналістської, ні з представниками інтерналістської точок зору.

Зовнішні та внутрішні чинники розвитку педагогіки міцно пов'язані. Зовнішні чинники можуть впливати на розвиток педагогічної науки тільки завдяки впливу на науковців. Майже всі зовнішні чинники, крім потреб виховання, спрямовані на створення сприятливих умов для діяльності науковців, тому їх можна розглядати як засоби управління розвитком науки. Але в той же час науковець є активною людиною, зі своїми науковими інтересами та мотивами діяльності, яка не підлягає повному зовнішньому управлінню.

Педагогічна наука є майже самодостатньою системою. Більшість із умов її функціонування знаходяться у середині цієї системи. Поза її межами знаходяться об'єкт, предмет дослідження та матеріальні умови її функціонування. Таким чином розвиток педагогічної науки обумовлюється впливом цілісної, взаємопов'язаної системи внутрішніх та зовнішніх чинників.

Закон спирання педагогіки на антропологічно орієнтовані науки. Диференціація наукового знання призвела до появи та розвитку цілої низки більшою чи меншою мірою антропологічно орієнтованих наук – фізіології, медицини, генетики, психології, соціології, ергономіки, еколо-

гії, політології. Особливістю сучасного виховання є його орієнтація на цілісний розвиток людини та врахування усього комплексу чинників, які впливають на цей процес, на людину. Такий підхід може забезпечити культуровідповідність виховання особливостей сучасної політичної, економічної, екологічної, культурної ситуації, особливостей окремих людей та їх груп.

До цього треба додати і те, що одним із найважливіших завдань педагогіки є визначення змісту освіти. Складність цього завдання пов'язана з кількома чинниками: диференціацією наукового знання, збільшенням кількості наук, швидким накопиченням наукової інформації, яка у деяких науках подвоюється кожні три роки, взаємопов'язаним характером розвитку більшості наук. Обґрунтування змісту освіти передбачає вирішення трьох послідовних питань: визначення переліку навчальних дисциплін; відбір змісту наукової інформації, яка складатиме зміст навчання; педагогічну адаптацію наукової інформації.

Ще більш тісним є зв'язок педагогіки з іншими науками у системі вищої освіти. Провідною тенденцією Болонського процесу є підвищення ролі наукових досліджень у підготовці фахівців. Таким чином, педагогіка в сучасних умовах здатна виконувати свої функції з наукового забезпечення процесу виховання тільки при умові спирання на інші науки.

Закон взаємовизначення педагогічної науки та педагогічної практики. Розвиток педагогічної науки є необхідною умовою ефективного функціонування сфери виховання. Саме ця сфера визначає спрямованість, зміст, пріоритети у педагогічних дослідженнях. Наявні у педагогічній практиці суперечності, актуальні завдання повинні впливати та впливають на розвиток педагогічної науки.

Галузева структура та спеціалізація видів педагогічної діяльності значною мірою визначає структуру педагогічної науки. Кількісні показники розвитку системи освіти значною мірою впливають на кількість науковців та наукових установ. Усе це свідчить про те, що педагогічна практика впливає на розвиток педагогічної науки.

З іншого боку, педагогічна наука не може тільки відбивати наявний стан педагогічної практики. У такому випадку значно зменшувався б сенс її існування. Завдяки своїй перетворювальній функції педагогічна наука випереджує розвиток педагогічної практики і таким чином задає нові орієнтири розвитку освіти, пропонує ті чи інші засоби його реалізації. Педагогічна наука забезпечує теоретичне обґрунтування вирішення всіх педагогічних завдань, пов'язаних з визначенням мети, змісту, технологій освітньої діяльності, управління освітніми установами,

підготовки педагогічних працівників.

Закон випереджуючого характеру розвитку педагогічної науки. Проблема співвідношення педагогічної науки та педагогічної практики є однією з фундаментальних педагогічних проблем. Педагогіка як галузь наукового знання має сенс, якщо випереджує наявний стан педагогічної практики, що саме і створює умови для розвитку цієї практики. Для осмислення процесу розвитку педагогічної науки важливим є питання, наскільки педагогічна наука може випереджувати педагогічну практику, чи є узагальнення передового досвіду роботи внеском у педагогічну науку.

Вивчення історії педагогічної науки та педагогічної практики свідчить, що значного відриву науки від педагогічної практики не відбувається. Цей факт можна пояснити наступними чинниками: педагогічна наука орієнтується на потреби практики; педагогічна наука живиться педагогічною практикою з наявними науковими наробками; педагогічна наука, як правило, орієнтується на можливості практичного використання її наробок. Але у цих міркуваннях є два слабких місця. Як пояснити процеси у педагогічній науці, які відбуваються на етапах революційних зрушень у суспільному житті, та як пояснити діяльність видатних педагогів. Ці проблеми потребують окремих досліджень, але зараз можна припустити, що педагогічні наукові парадигми, як правило, формуються з наявних наукових ідей. Якщо розглянути кожен науковий парадигму окремо, то їх елементи є компонентами уже наявного наукового знання, але їх цілісна єдність обумовлює появу принципово нової якості. Усе це свідчить, що значно прискорювати розвиток педагогічної науки можна за умов сприяння появи, розвитку, поширенню масштабних педагогічних теорій, наукових парадигм.

Складним є зв'язок наробок видатних педагогів з педагогічною практикою та педагогічною теорією. Розглянемо цю проблему на прикладі вітчизняних педагогів – А. Макаренка та В. Сухомлинського. Кожний із них створив унікальні освітні установи, теоретично обґрунтував їх діяльність. Підкреслимо, що їх ідеї було реалізовано лише у поодинокому досвіді. Системно та цілісно наробки цих видатних педагогів ніколи не було втілено. Але їх ідеї відігравали роль фундаментальних методологічних положень для подальшого розвитку педагогічної науки.

Що стосується вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, то така діяльність може бути науковою, а може і не бути науковою. Вона може створювати, а може і не створювати наукове знання. Вивчення та узагальнення педагогічного досвіду є науковою діяльністю, якщо:

- здійснюється системне вивчення досвіду;

- на засадах наукових технологій здійснюється об'єктивна оцінка ефективності досвіду.

Вивчення досвіду може призвести до його негативної оцінки. Але і такі висновки, якщо вони є детальними та ґрунтовними, мають значення для розвитку педагогічної науки. Дещо іншою є ситуація, коли вивчається дійсно ефективний досвід. Така діяльність спрямована на отримання нового наукового знання. Це пов'язане з тим, що педагогічний досвід не завжди є повністю усвідомленим та детально обґрунтованим. Під час вивчення педагогічного досвіду треба відповісти на питання: яка його результативність; чим він відрізняється від масової практики; на яких філософських, методологічних засадах він ґрунтується; у межах якої теорії, парадигми його запропоновано; які чинники забезпечують ефективність цього досвіду; як та в яких масштабах його можна використовувати. Отримана таким чином інформація складає нове наукове знання, що відповідає пояснювальній функції педагогіки.

Таким чином, тільки за умов випереджуючого характеру педагогічна наука може виконувати свої соціальні функції. Рівень випередження залежить від етапу соціального та наукового розвитку та є змінною величиною. Рівень випередження характеризують категорії «наукова новизна» та «практична значущість». Від їх розробленості та створення дієвого механізму оцінки наукової новизни та практичної значущості значною мірою залежить рівень випереджуючого характеру розвитку педагогічної науки.

До третьої групи законів та закономірностей розвитку педагогічної науки можна віднести три закономірності та п'ять законів.

Закономірність залежності розвитку педагогічної науки від адекватності її інституційних форм природі науки.

Розвиток будь-якої науки призводить до інституціоналізації її форм. У педагогічній науці це знаходить прояв у:

- формуванні системи наукових установ – Академії педагогічних наук, науководослідних інститутів, наукових лабораторій, наукових підрозділів вищих навчальних закладів тощо;
- затвердженні певних механізмів (централізованих чи децентралізованих) управління розвитком науки;
- формуванні системи підготовки наукових кадрів;
- появі стандартизованої системи експертизи якості наукових досліджень;
- виникненні загальноприйнятої системи відображення результатів наукових досліджень у публікаціях;

- функціонуванні інституту дисертаційних досліджень;
- формуванні певного механізму визначення дослідницької проблематики;
- виникненні системи наукових ступенів та звань.

Перелічені прояви інституціоналізації здаються як порушувати природу педагогічної науки, так і сприяти її прояву. Адекватність інституційних форм науки її природі порушують: тотальне управління науковою сферою, що обмежує прояв механізмів самоорганізації та саморегулювання; бюрократизація науки, зрощення її інститутів з державними інститутами; оцінка науковців за науковими ступенями, а не науковими здобутками; оцінка розвитку науки, внеску окремих науковців та установ за кількістю публікацій; формалізація оцінки результатів наукових досліджень; ритуальність захисту дисертацій та недосконалість їх експертизи; збільшення кількості імітаційних публікацій та дисертацій, які не вносять нічого нового до педагогічної науки, а тільки створюють «інформаційний шум».

Закономірність залежності розвитку педагогічної науки від накопичення емпіричних фактів, розробки понятійно-категоріального апарату, виявлення закономірностей виховання.

Розвиток педагогіки, як і багатьох інших наук, здійснюється переважно емпірично-індуктивним шляхом. Спочатку відбувається попереднє спостереження, накопичення, класифікація та систематизація фактів. Зв'язки фактів, як вважає Н. Вахтомін, виявляються за допомогою категоріального синтезу: шляхом підведення фактів під категоріальну структуру мислення, шляхом внесення категоріальної сутності в емпіричну різноманітність [Генезис научного знання. – М., 1973, 223 с.].

Б. Гершунський обґрунтував критерії, за допомогою яких можна віднести ті чи інші поняття до категорій [Гершунський Б.С. О научном статусе и прогностической функции педагогической теории // Сов. педагогика. – 1984. – № 10. – С. 64-71]. По-перше, педагогічні категорії, на відміну від понять, охоплюють більш широку галузь навчально-виховної діяльності та характеризують не окремі специфічні риси конкретного об'єкту, а найбільш суттєві властивості всіх об'єктів такого виду.

Друга особливість полягає в тому, що категоріальна структура науково-педагогічного мислення змінюється значно повільніше, ніж понятійний апарат педагогіки. Педагогічні категорії – це швидше історичні, ніж педагогічні поняття. Їх наукова значущість, стабільність та фундаментальність підтверджується широкою й тривалою педагогічною практикою.

Третя особливість педагогічних категорій

полягає в тому, що кожна з них відбиває педагогічні явища не тільки у констатуючому, але і в нормативному плані. За своєю суттю вони передбачають категоричні вимоги. Саме тому педагогічні категорії визначають зміст та перелік відповідних педагогічних принципів. У зв'язку з цим рівень розробленості категоріального апарату значною мірою визначає рівень розвитку педагогічної науки.

Педагогіка, як практично орієнтована наука, спрямована на обґрунтування змісту, засобів, правил, умов ефективного функціонування виховання. Вона вивчає зв'язки педагогічного процесу, педагогічної діяльності з результатами виховання. Вивчення найбільш суттєвих, стійких зв'язків – законів та закономірностей виховання є найбільш важливим завданням педагогічної науки. Значення законів та закономірностей виховання полягає у тому, що вони в теоретичному плані є найбільш суттєвими, узагальненими, концентрованими науковими положеннями, а в практичному плані їх урахування у виховній діяльності є умовою її ефективності.

Таким чином, накопичення емпіричних фактів, розробка категоріального апарату та виявлення законів та закономірностей виховання є найважливішими завданнями та показниками рівня розвитку педагогічної науки.

Закономірність залежності розвитку педагогічної науки від стану її рефлексії.

Нові наукові надбання базуються на вже отриманих знаннях, тому об'єктивна оцінка досягнутого є умовою подальшого розвитку науки.

Головними вимогами до оцінювання стану розвитку педагогічної науки є комплексний характер, систематичність, орієнтованість на майбутнє, наукова обґрунтованість. Комплексний характер рефлексії передбачає аналіз усіх складових науки: методологічних засад, стану наукового знання, діяльності науковців, функціонування наукових інститутів, взаємозв'язків педагогічної науки з практикою та іншими складовими соціальної реальності.

Прискорення розвитку педагогічної науки, збільшення обсягу отриманої інформації, зростання кількості науковців та публікацій вимагають систематичного аналізу та узагальнення отриманої наукової інформації.

Рефлексія стану педагогіки має бути орієнтована на майбутнє, інакше вона не має сенсу. Саме завдяки рефлексії виникає можливість пов'язати минуле з сьогоденням та визначити завдання на майбутнє.

Рефлексія стану педагогіки має бути науково обґрунтована. Головні ролі у забезпеченні цієї вимоги відіграють критерії оцінки стану науки. Вони повинні відбивати методологічний підхід до аналізу науки, характеризувати спря-

мованість такого аналізу та визначати методи отримання необхідної інформації.

Про розвиток педагогічної науки свідчить: поява нових ідей та теорій; розширення дослідницької проблематики; диференціація науки, розвиток її окремих галузей; світове визнання її теоретичних надбань; розвиток понятійного апарату педагогіки; інституціоналізація науки; відповідність розвитку науки її логіці; розробка багатоваріантних шляхів вирішення педагогічних проблем; наявність комплексних колективних тем досліджень; розвиток технологій педагогічних досліджень; тісний зв'язок з потребами практики; підвищення ефективності освіти; зростання кількості педагогічних видань, кількості науковців, спеціалізованих рад із захисту дисертацій.

Для об'єктивної оцінки стану педагогічної науки є і ознаки кризових проявів: відсутність нових ідей, дублювання одних і тих же тем та положень; бюрократизація науки, зростання її інститутів з державними інститутами; відсутність фундаментальних праць; низька якість дисертаційних досліджень та публікацій; слабкий зв'язок з потребами практики; національна та регіональна обмеженість (замкненість); ідеологічна або кон'юнктурна заангажованість; поширення дрібних тем досліджень; відсутність наступності розвитку, слабкий зв'язок з роботами попередників; орієнтація дослідників на паперову продукцію, а не на впровадження наукових наробок та підвищення ефективності освіти; обмеженість фінансових та матеріальних ресурсів; слабкість зв'язків зі спорідненими науками; ритуальність захисту дисертацій та недосконалість їх експертизи; зменшення накладів педагогічних видань.

Закон цілісності функцій педагогічної науки. Педагогічна наука реалізує низку функцій: пояснювальну, підтримуючу, перетворювальну, нормативну, узагальнюючу, інформаційно-комунікативну, накопичувальну, культурустворюючу, функцію відтворення наукових кадрів. Ці функції складають цілісну систему. Недостатньо повна або недостатньо ефективна реалізація будь-якої з них обумовлює зниження ефективності функціонування педагогічної науки.

Пояснювальна функція педагогічної науки є базовою. Якщо вона реалізується неефективно, то всі інші функції вже не мають сенсу. Підтримуюча функція найбільш активно реалізується на етапах стабільного функціонування освіти та спрямована на забезпечення удосконалення пануючої наукової парадигми. Про реалізацію нормативної функції педагогічної науки свідчить використання наукових наробок у педагогічній практиці.

У зв'язку з великою кількістю наукових досліджень, наявністю різнопланового педагогіч-

ного досвіду важливою умовою функціонування педагогічної науки є її узагальнююча функція. Реалізація накопичувальної функції педагогічної науки є умовою здійснення таких функцій як пояснювальна, нормативна, узагальнююча, підтримуюча, перетворювальна, інформаційно-комунікативна, відтворення наукових кадрів.

Закон варіативності моделей педагогічної науки. Довгий час педагогічна наука в Україні функціонувала під впливом ідеологічних чинників. Партійні настанови визначали завдання, спрямованість і навіть шляхи вирішення тих чи інших педагогічних завдань, партійними рішеннями одні наукові наробки визнавалися ефективними та вірними, а інші засуджувалися. За радянські часи сформувалася традиція, коли на партійних з'їздах приймали або окремі рішення з питань освіти та науки, або в загальних рішеннях обов'язково розглядали і ці питання.

Пріоритет ідеологічних чинників обумовлював формування єдиної наукової та освітньої парадигми, і більшість науковців працювала в межах цієї парадигми. Тільки деяким із них вдавалося подолати обмеження пануючої моделі науки. Ідеологічні чинники можуть відбивати об'єктивні соціальні потреби. У таких умовах на певний час можуть створюватися сприятливі умови для розвитку педагогічної науки, але консервація одних і тих же положень неминуче призведе до формалізації науки та кризових проявів у ній.

З появою демократичних тенденцій розвитку радянського суспільства можна пов'язати виникнення парадигми розвивального навчання, але без підтримки ідеологічних чинників вона у той час не отримала широкого розповсюдження. Отже, одноманітність моделей науки неминуче гальмує розвиток освітньої практики.

У 90-ті роки ХХ століття в Україні виникли сприятливі умови для появи різних моделей науки, формування різних освітніх парадигм. Для прискорення цього процесу необхідне більш чітке усвідомлення науковцями особливостей наукових парадигм, в межах яких вони працюють. Наукові парадигми відрізняються одна від одної майже усіма своїми компонентами: методологічними засадами, розумінням педагогічних цілей, понятійним апаратом, закономірностями функціонування педагогічних систем, технологіями здійснення педагогічного процесу, особливостями підготовки наукових кадрів та практичних працівників. Загальними для різних парадигм можуть бути тільки базові педагогічні категорії та фундаментальні закони та закономірності. Усвідомлення цих особливостей дозволяє більш чітко визначити межі загальної педагогіки і запропонувати іншу структуру галузевих педагогік, які можна розвивати за парадигмальним

принципом. Розподіл педагогіки на теорії виховання, навчання, управління має сенс тільки в умовах єдиної наукової та освітньої парадигми.

Формування різних наукових парадигм (моделей науки) створює більш сприятливі умови для вирішення освітніх завдань і, таким чином, для прогресу науки. Це пов'язане з багатоваріантністю шляхів вирішення педагогічних завдань. Таким чином, варіативність моделей науки відповідає особливостям предмету педагогіки.

Закон зближення світових моделей педагогічної науки. У педагогічній науці завжди співіснують дві різноспрямовані тенденції – на збереження та розвиток національних традицій в освіті та на зближення світових моделей науки та освіти.

Орієнтація на збереження національних традицій в освіті є однією з умов формування національної свідомості громадян, збереження національної самобутності та незалежності. Тенденція до зближення національних моделей науки та освіти є умовою подолання міжнародних суперечностей та формування світової спільноти, що може стати важливим чинником прискорення соціального розвитку.

Одним із перших та найбільш яскравих прикладів зближення світових моделей науки були нароби Я. Коменського, праці якого на довгий час визначили розвиток педагогічної науки та освіти.

Процес зближення світових моделей педагогічної науки прискорився у ХХ столітті. Цю особливість зумовили наступні чинники:

- розвиток інформаційно-комунікаційних мереж;
- діяльність міжнародних освітніх організацій;
- проведення міжнародних наукових і науково-практичних конференцій;
- академічна мобільність студентів та викладачів;
- розробка освітніх стандартів;
- проведення міжнародних освітніх рейтингів;
- розвиток загальноприйнятих технологій освіти;
- розповсюдження у людській свідомості загальних цінностей, і насамперед, таких як демократія та гуманізм;
- виявлення фундаментальних закономірностей освітніх процесів;
- посилення конкурентної боротьби у сфері освіти, перетворення її на сферу бізнесу;
- реалізація міжнародних освітніх проектів;
- реалізація міжнародних освітніх угод;
- розповсюдження загальних методологічних засад педагогічних досліджень

(філософії нестабільності, синергетики, постмодернізму).

Урахування цього закону є важливою передумовою реалізації як локальних педагогічних досліджень, так і розвитку педагогічної науки в цілому.

Закон відтворення наукових кадрів. Важливим елементом такого соціального інституту як «педагогічна наука» є науковці та їх діяльність. Розвиток будь-якої науки залежить від наявності професійних науковців. Тому їх відбір та підготовка є умовою розвитку педагогічної науки. Недослідженим є питання необхідної кількості науковців. В Україні, як і в більшості країн світу, існують інститути аспірантури, докторантури, захисту дисертацій. Але практика роботи свідчить про недостатню ефективність цих інститутів у нашій країні. Під час відбору до аспірантури перевіряють знання, а не здатність до наукової роботи. Навчання в аспірантурі обмежується спілкуванням з науковим керівником. Значна частина наукових керівників пройшла таку ж аспірантуру, тому нездатна підготувати справжніх науковців.

В останні роки поширюється кількість імітаційних дисертацій. На цей процес впливають і соціальні чинники – необхідність кожному викладачу ВНЗ бути кандидатом чи доктором наук та отримання кандидатами та докторами наук певних пільг. Поширеною стає практика, коли науковців оцінюють не за науковими здобутками, а за науковими ступенями.

Проведений нами та нашими аспірантами та докторантами аналіз понад 400-х кандидатських та докторських дисертацій свідчить, що цей соціальний інститут дуже незначно впливає на розвиток педагогічної науки. Так, тільки близько 20 % докторських дисертацій дійсно містять нові наукові положення.

Однією з провідних ідей Болонського процесу є отримання вищої освіти у процесі спільної наукової діяльності викладачів та студентів. У вітчизняній системі вищої освіти система цінностей поки що є іншою. Ми рахуємо кількість кандидатів та докторів наук, а не кількість наукових проектів.

Для зміни існуючої ситуації, на наш погляд, необхідно:

- створити механізм формування дослідницької проблематики;
- створити інститут замовників педагогічних досліджень;
- ліквідувати всі пільги за наукові ступені;
- відмінити вимоги щодо кількості кандидатів та докторів наук у ВНЗ;
- створити більш дієві механізми оцінки рівня наукової новизни та практичної значущості наукових робіт;

- змінити систему відбору до аспірантури та докторантури;
- перетворити навчання в аспірантурі та докторантурі дійсно в навчання.

Запропоновані засоби можуть оздоровити атмосферу у вітчизняній педагогічній науці та вплинути на якість наукових кадрів. Таким чином, ефективність функціонування педагогічної науки залежить від ефективності підготовки наукових кадрів та створення сприятливих умов для їх роботи.

Закон прискорення розвитку педагогічної науки. За час існування педагогічної науки відбулося значне зростання кількості науковців, кількості наукових досліджень та кількості публікацій. В минулому парадигми педагогічної науки існували сторіччя, у XX столітті – вже десятиріччя, а у XXI столітті можна прогнозувати подальше прискорення змін наукових й освітніх парадигм та зростання їх кількості.

Але дискусійним є питання про необхідність збільшення кількості зайнятих у сфері педагогічної науки. Чинниками, які впливають на їх збільшення, є не тільки тенденції та логіка розвитку педагогічної науки, а і кількісне зростання освітньої сфери. Ця тенденція вимагає більшої кількості викладачів. А, як відомо, викладачі вищої школи повинні займатися науковими дослідженнями. В ситуації, коли наука стає не покликанням, а необхідністю, зростання

кількісних показників розвитку педагогічної науки може і не прискорювати її сутнісного розвитку. Тому вирішення проблеми визначення суспільно необхідної кількості зайнятих педагогічною наукою є актуальним завданням сьогодення.

Прискорення розвитку педагогічної науки пов'язане як з внутрішніми, так і з зовнішніми чинниками. До внутрішніх чинників треба віднести накопичення значної кількості наукової інформації, її диференціація та інтеграція, розвиток методології педагогіки, збільшення кількості науковців. Зовнішні чинники – це розвиток суміжних з педагогікою наук, підвищення ролі освіти у життєдіяльності суспільства, покращення умов для занять науковою діяльністю, підвищення соціального статусу педагогічної науки. Саме взаємодія перелічених чинників обумовлює прояв зазначеного закону.

Проблема виявлення закономірностей та законів розвитку педагогічної науки є важливою та складною. Її неможливо вирішити в одній статті. Для подальшого розвитку педагогічної науки актуальним є завдання виявлення закономірностей диференціації цієї науки на окремі галузі та інтеграційних процесів у ній.